

**ФЕНОМЕН ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ: МЕЖІ ВПЛИВІВ І РІВЕНЬ
ВЗАЄМОПРОНИКНЕНЬ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ)**

У статті крізь призму особливостей геополітичного становища України досліджено ступінь "східних", "західних" та архаїчних складових елементів культури у цілому в країні та, зокрема, на Житомирщині. Основна увага зосереджена на особливостях формування політичної культури, змінах релігійних уподобань, мовних орієнтацій на сучасному етапі розвитку як визначних складових культурного простору.

Культура кожної країни характеризується як специфічним національним колоритом, так і "готовністю" до сприйняття привнесеного. Україна – це унікальний регіон, у силу особливого географічного становища якого кожний новий етап розвитку позначений впливами різних культур, які з давніх-давен і до сьогодні являють собою суміш етносів, народів зі своїми мовними символами, релігійними переконаннями, політико-економічними системами. Відсутність у історії України тривалості (протяжності) політичної, державницької історії не означає відсутності специфічного політичного досвіду в різних її регіонах. Спробуємо дослідити історичні віхи та міру впливу певних політичних зразків як на процес державотворення (тобто політичні аспекти), так і на особливості формування політичної культури (духовно-ментальні складові), які проявляються і до сьогодні. Особлива увага – польським політичним та культурним впливам, присутність яких відчувається і до сьогодні. В умовах незалежної України спостерігались різноманітні процеси, які відобразились на релігійних уподобаннях, мовних пріоритетах та чисельності національних груп.

Розглянемо причини цих змін і проаналізуємо їх. Проблема геополітичного становища України та пов'язаної з ним полікультурності приділялось достатньо уваги в працях українських вчених і представників діаспори: В.Липинського [1], І.Лисяка-Рудницького [2], С.Рудницького [3]. Серед сучасних вітчизняних істориків найбільш цікаві ідеї висловлені відомим українським істориком Наталею Яковенко (у своїй розвідці [4] вона аналізує дослідження проблеми "фатальної географії" України), М.Грушевського, С.Томашівського та інших українських міжвоєнних діаспорних дослідників, а також відомих польських, чеських,

угорських вчених і політиків (О.Халецький, М.Хандельсман, Т.Масарик, Є.Сюч). Досліджуючи погляди С.Рудницького, вона звертає увагу на його визначення феномену "українності" в особливостях її географічного розташування на перехресті трьох світів – європейського, орієнтально-ісламського й кочового азійського, що перетворює Україну з прикордонної країни на "країну кордонів" [4:336]. Наголошується на тому, що саме В. Липинський вперше окреслив Україну як "терен між Сходом і Заходом – це є суттю України, її душею, даною їй в день її народин від Бога, історичним покликанням, символом і ознакою її національної індивідуальності" [4:336].

Окремим питанням розвитку національних меншин присвячені розвідки Пилипенко В., Привалова Ю.[5], Кирюшко М.[6]. Серед місцевих дослідників слід назвати імена М.Костриці, Р.Кондратюка, Г.Мокрицького, О.Буравського, дослідження яких серед іншого присвячені й питанням розвитку представників національних менших Житомирщини та Великої Волині.

Мета дослідження. Дослідити крізь історичну призму рівень культурних взаємовпливів і визначити рівень стійкості типово українських елементів.

З сивої давнини сучасні території України заселяли представники різних культур, мовних груп, і кожні залишали помітний вплив на розвиток місцевої культури в цілому та її окремих складових (релігійні уявлення, агрокультура, мовна специфіка, ремесла, побутова, ужиткова і т.п.). Починаючи з доби раннього палеоліту, на території сучасної України були представлені: племена ямної культури, катакомбної, зрубної та ін.; племена найдавнішої європейської землеробської Трипільсько-Кукутенської культури. Південь України став центром життя кочових народів із кінця II тис. до н.е.: від кіммерійців, скіфів, які мали іранське коріння, та сарматів, походження яких пов'язується з алтайською групою племен. Велике переселення народів приводить на землі сучасної України й германські племена готів і тюркські – гунів і аварів. Грецька колонізація північного Причорномор'я стала помітною віхою в культурному й економічному розвитку цього регіону. Хоча перебування всіх означених племен не спричинило кардинальних зрушень у розвитку суспільства, відкидати факти асиміляції культур, взаємозбагачення та доповнення не доводиться. На думку українських етнографів, стійким збереженням архаїчних пережитків у культурі відрізняється Полісся. Класик українського постмодернізму Ю.Андрухович таким чином охарактеризував цей край: "...Ця космічна поганська колиска, басейн Прип'яті та Десни з його

арійською чистотою коренів і древлянською нескаламученістю джерел, з його визначальними генетично-культурними кодами, з найархаїчнішим фольклором, епосом, діалектами, озерами, готичними соснами. Полісся – це національний субстрат... Це сама глибинна чорна українськість" [7: 121-122]. Полісся поділяється за етнічними ознаками: українське, білоруське, російське, литовське, польське. Саме Полісся було зоною взаємодії різних народів, насамперед слов'янських і балтських. Ця взаємодія торкнулась і процесів державного будівництва. Середньовічні держави являли собою приклад взаємопроникнень – від релігійних зразків до юридичних норм і законів. Доба Київської держави, як і більшість ранньосередньовічних державних утворень, не характеризувалася чітко визначеною формою державного устрою, що не впливало на загальні позитивні моменти в розвитку економіки, культури та ін. Загальновідомі основні причини занепаду Київської держави: відсутність єдності удільних князівств, невизнання влади Великого Київського князя, небажання йти на поступки один одному навіть за умов постійної зовнішньої загрози. Литовська доба, як відомо, традиційно пов'язується з гаслом "Старого ми не змінюємо, а нового не запроваджуємо". Типовий приклад "законсервованої стабільності", яка найчастіше призводить до руйнації або знищення. Результат, який і не забарився – поляки-католики фактично проголосили хрестовий похід проти литовців-язичників та українців-схизматиків. Кревська (1385р.), Люблінська (1569), Берестейська (1596) унії фактично поетапно закріпили панівне становище Польщі щодо значної частини українських земель. А остання (Берестейська)– започаткувала існування нової церкви – уніатської. Вона являла несподіване поєднання елементів і східної (православної), і західної (католицької) християнських церков. Це явище, на нашу думку, є надзвичайно цікавим, оскільки становить собою рідкий випадок спроби узгодити існуючі відмінності, досягти певного синтезу та гармонії. Саме з цієї доби українці поетапно починають прилучатись до нової політичної моделі, пов'язаної з політичною системою Речі Посполитої. Кількасотрічний процес формування політичної системи Речі Посполитої сприяв не лише появі інтегрованого шляхетського суспільства, а й народженню суспільної традиції і спільної історичної свідомості. У Речі Посполитій шляхта була наділена рівними правами. Вже з середини XVI ст. в державі утвердилась конституційна доктрина, за якою сейм складався із трьох "сеймуючих станів" (король, сенат, посольська ізба). Завдяки спільним привілеям шляхти творився тип так званого "політичного поляка", який дедалі більше усвідомлював причетність до конкретної державно-

політичної спільноти. Держава, яка пов'язується з добою Б.Хмельницького, значною мірою успадкувала державницько-демократичні традиції частково ще Київської доби – наявність козацьких рад на зразок народного віча; але в більшій мірі – польської держави. Регіональні відмінності між різними частинами України посилюються в добу Руїни XVII ст., коли вперше відбувається розкол на Лівобережну та Правобережну частини. Відмінності стають сильнішими після розділу українських земель між двома імперіями наприкінці XVIII ст., кожна з яких намагалась нав'язати власну політичну й культурну модель. На думку В.Лісничого [8:122-123], польській державності другої половини XVIII ст. була притаманна слабкість центральних інститутів державної влади, які не спроможні були обмежувати владні спрямування місцевих правителів; влада зосереджувалась у руках шляхти, нездатної підпорядкувати свої владні амбіції загальнодержавним інтересам; вузькість і нестабільність законодавчої системи; надмірний вплив зовнішньополітичних сил на внутрішню політику держави; прагнення політиків до зовнішнього ефекту за відсутністю внутрішньої організаційної роботи. Всі ці причини в комплексі призвели до зникнення з політичної карти Європи на тривалий час самостійної Польщі. На нашу думку, вітчизняним політикам слід пам'ятати про подібні історичні "уроки".

Землі Правобережної України (до якої належала утворена 1796 р. Волинська губернія, центром якої з 1804 р. офіційно проголошено Житомир) відійшли до Російської імперії в результаті другого поділу Речі Посполитої (1792р.). Польська шляхта, землевласники лишались домінуючим суспільним прошарком протягом всього "українського XIX ст." (в українській історіографії період із 80-хх рр. XVIII ст. до початку першої світової війни). Для польського суспільства напередодні знищення держави, характерною рисою була значна чисельність шляхетського стану. Ця риса збереглась на Правобережжі й після його переходу до Російської імперії. Польська або сполонізована шляхта становила 7,8 % населення [9]. Фактично, до польського повстання 1830-1831 рр. ця територія залишилась тереном польських політичних і культурних впливів. Протягом всього XIX ст. царський уряд вів наполегливу боротьбу за витіснення "польського елемента" й залишків польської культури (на рівні заборон використання мови, ліквідації навчальних закладів, скорочення кількості шляхти, шляхом запровадження "Інвентарних правил"; обмежень щодо можливостей кар'єрного росту для католиків, запровадження земств на Правобережній Україні, (які були дворянськими становими органами). Ці дії відзначались брутальністю

та цинічністю. Так, польський орден "Virtuti militari", встановлений Станіславом Августом у 1792 р. для нагородження офіцерів, які брали участь у війні проти Росії, пізніше було використано Миколою I для нагородження учасників придушення польського повстання 1830-1831рр. До того ж, після його поділу на п'ять класів, орден стали вручати й солдатам. Всі ці зусилля в комплексі послабили польські впливи, але "витравити" цілком те, що формувалось століттями, особливо на ментальному рівні, неможливо. Російський уряд доклав максимум зусиль і для того, щоб витравити в українцях будь-які намагання до самовизначення, та формувати в них комплекс "меншовартості". Періоди певної лібералізації політики царських урядовців змінювались жорсткою реакцією і завершувались появою чергового документа, який розставляв все на свої місця", (Валуєвський циркуляр, Емський указ). Події європейської революції 1848 р. оминули Росію, тому формування російського парламентаризму розпочинається в умовах першої російської буржуазно-демократичної революції 1905 – 1907 рр. Радянська ж система при всій своїй показній "демократичності" та "створенні умов" для розвитку всіх національностей, насправді стала новим варіантом "в'язниці народів", які мали втратити національний колорит і перетворитись на безликий і зрусифікований "радянський народ". В останні роки радянської влади в Україні в цілому склалась загрозлива ситуація з розвитком української мови та мов інших народів, що її населяли. Після вибуху на ЧАЕС цей стан речей отримав назву "мовного Чорнобиля". Розвал однієї із світових наддержав призвів до непередбачуваних наслідків. Поруч із безумовними позитивами – проголошення незалежності колишніх радянських республік – економічна криза, що охопила СРСР ще до розвалу, продовжувала руйнувати й без того слабкі політико-економічні системи, які лише формувались. Соціальні й економічні негаразди не могли не позначитись на процесах міграції, як переселенської так і трудової. Стосовно Житомирщини, де традиційно компактно проживали чисельні польські, єврейські, чеські громади, (у зв'язку з відкриттям кордонів та отриманням можливості вибору постійного місця проживання), їх чисельність почала стрімко падати. Так, за останнім переписом населення, який було проведено в Україні у 2001р., більшість серед населення Житомирщини складають українці - 90,3 %, росіяни представлені - 5%, поляки -3,5%, білоруси – 0,4%, євреї - 0,2%, чехи – 0,06% [10:8]. Для порівняння – за переписами 1979 та 1989 рр., відповідно, українці склали 84,9% та 84,95%; росіяни 7,04% та 7,9%; поляки 5,2% та 4,5%; євреї 1,8% та 1,4%; чехи 0,14% та 0,11% [10:8]. Як бачимо, скоротилась і кількість росіян. Останній факт

пояснюється не лише міграцією, а й тим, що в умовах Радянського Союзу певна частина населення воліла в графі "національність" вказувати – "росіянин". Зараз національний склад населення області, крім названих, представлений молдаванами, вірменами, циганами, татарами, азербайджанцями, грузинами, болгарами, узбеками, литовцями, чувашами, румунами, казахами, мордвою, латишами, греками та представниками ще 83 національностей. Серед різних національностей представлені й араби, які взагалі були відсутні на Житомирщині в попередні роки, про що свідчать дані переписів населення 1979 та 1989 років [10:8]. Цей факт говорить про збільшення відсотку представників ісламського віросповідання (згадані азербайджанці, татари, узбеки традиційно сповідують іслам), що відображає сучасні загальносвітові тенденції. Цікавим, на нашу думку, є і той факт, що, наприклад у Києві серед росіян представлено 4,5% громадян, які сповідують іслам [5:506]. Іслам не є релігією, традиційною для України. Однак, він був представлений на теренах сучасної України декілька сотень років і має тривалу історію присутності й розповсюдження. Найбільші громади мусульман представлені в Криму, Одесі, Донецьку, Луганську та Києві. Наведені вище цифри демонструють стійку тенденцію до збільшення на Житомирщині представників цього віросповідання. На думку українських фахівців з проблем ісламістики [6:161-162], подібні тенденції мають як позитивні наслідки, особливо для галузі економіки й певних культурних взаємовпливів, так і негативні. В основному це стосується політичної сфери, оскільки існують реальні загрози використання "ісламського фактору" для загострення політичної ситуації в Криму й посилення сепаратистських тенденцій. У духовній сфері ймовірна загроза посилення акцентів на релігійних відмінностях і реанімації протистояння мусульман і християн. У зв'язку з посиленням міграційних процесів і збільшенням присутності мусульман у невластивих для їх розселення в Україні регіонах, до яких належить і Житомирщина, існує висока вірогідність активізації діяльності сучасних неофашистських організацій (на зразок "скінхедів"). Зупинимось на мовній ситуації в нашому краї. Зміни, що відбулись у порівнянні з останніми переписами, проведеними ще в Радянському Союзі і в незалежній Україні, очевидні. Так, українську мову називали рідною у 1979 р. 87,9%; у 1989 р. 87,2%. А вже в 2001 – 93%. Для порівняння: російська мова була рідною для 11,2% у 1979 р., для 12% у 1989 р., і лише для 6,6% у 2001 [10:44-67]. Пояснюється цей факт, серед іншого, значним відтоком євреїв, чисельність яких за період з 1989 по 2001 рік скоротилась на Житомирщині на 87,7%

[10:3]! Саме вони разом з росіянами найчастіше називали російську рідною, оскільки традиційно в переважаючій більшості проживали у зрусифікованих містах.

Серед українців Житомирщині 2,2% називають рідною мовою російську. У свою чергу, 18,6% росіян вважають рідною українську. Для 94,5% поляків українська мова є рідною і лише для 4,2% такою є російська [10: 46].

Як висновки зазначимо наступне:

1. Переважаючий вплив достатньо демократичного польського політичного зразка протягом майже трьох із половиною століть на землях Правобережної України (які зберігались частково і в умовах Російської імперії) і до сьогодні, на рівні "пам'яті поколінь", пояснює орієнтації переважної частини громадян нашого регіону на національно-демократичні та ліберальні цінності та політичні орієнтири.

2. Неухильне зростання частки мусульман серед населення України в цілому та Житомирського регіону зокрема потребує від влади розробки відповідних програм із метою недопущення будь-яких загострень на ґрунті міжетнічної та релігійної ворожнечі.

3. Тенденції до зменшення в області кількості в області росіян, поляків, євреїв, чехів та ін. представників національних меншин зумовлені об'єктивними причинами, які не пов'язані з недостатньою увагою з боку держави до потреб цих національних груп.

4. Найбільш позитивні тенденції в загальному розвитку держави, формуванні національної ідентичності та почуття громадянства пов'язані зі створенням належних умов для розвитку мови. Збільшення відсотку громадян, які називають саме українську рідною – яскраве свідчення цього позитиву.

Список використаних джерел та літератури

1. В.Липинський. Релігія і церква в історії України. – К., 1993.
2. Лисяк-Рудницький І. Україна між Сходом і Заходом. Формування українського народу і нації // Історичні есе. – Т.І. – К., 1998.
3. Рудницький С. Огляд національної території України.// Чому ми хочемо самостійної України? – Львів, 1994.
4. Яковенко Н. "Україна між Сходом і Заходом": проекція однієї ідеї // Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVII ст.. – К., 2002.
5. Пилипенко В., Привалов Ю. Національні меншини Києва: традиції, звичаї, проблеми інтеграції в українському соціумі // Українське суспільство – 2003. Соціологічний моніторинг. – К., 2003. – С.501-512.

6. Кирюшко М.І. Історіографія сучасного українського ісламознавства і становлення мусульманської спільноти в незалежній Україні // Культура народів Причорномор'я. – 2002. – № 28. – С.157-165.
7. Андрухович Ю. Час і місце або моя остання територія // Дезорієнтація на місцевості. Спроби. – Івано-Франківськ, 2006.
8. Лісничий В.В. Політичні та адміністративні системи зарубіжних країн. – К., 2004.
9. Грицак Я.Й. Нарис історії формування модерної української нації XIX-XX ст. – К., 2000.
10. Національний склад та мовні ознаки населення Житомирської області. Статистичний збірник. – Житомир, 2003.

W.O. Wengierska. Fenomen wielokulturowości, granice wpływów i poziom wzajemnego przenikania się (na przykładzie Ukrainy).

W artykule poprzez niezwykle pryzmat geopolitycznego stanu Ukrainy zbadano stopień "wschodnich", "zachodnich" i archaicznych elementow kultury oraz w państwie w całości, a także na Żytomierszczyźnie. Główna uwaga została zwrócona na szczegółach formowania się kultury politycznej.

V.O. Vengerska. Polyculture Phenomen: the Limits of Influences and Level of Interpenetration (with Ukraine as an Example).

The article examines the degree of "Eastern", "Western" and archaic constituent elements of culture through the prism of geopolitical situation peculiarities in Ukraine both in the entire country and in Zhytomyrshchyna in particular. The focus is on the special features of political culture formation, the changes of religions beliefs, language orientations at the present-day-stage of development as the notable compounds of cultural space.